

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ СЛОВНИКА ДІТЬМИ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є ключовою умовою формування їхньої пізнавальної активності, комунікативної компетентності та подальшої соціалізації. Саме словник становить основу мовленнєвої діяльності, забезпечуючи можливість адекватного відображення навколишньої дійсності, організації мислення та взаємодії з іншими людьми. У середньому дошкільному віці (4–5 років) інтенсивно відбувається розширення словникового запасу, засвоєння узагальнень, формування здатності використовувати слова у різних ситуаціях спілкування. Проте на практиці педагоги та батьки нерідко стикаються із проблемою обмеженості активного словника, неточним використанням лексичних значень та труднощами словотворення у дітей. Це зумовлює необхідність глибшого психолінгвістичного аналізу механізмів засвоєння словника, визначення чинників, що впливають на ефективність мовленнєвого розвитку, та розробки практичних шляхів його оптимізації в умовах закладу дошкільної освіти й сімейного виховання.

Теоретичні засади мовленнєвого розвитку закладені у працях Л. Виготського, який наголошував на соціальній природі мовлення та ролі дорослого як провідного джерела мовленнєвих зразків. О. Леонт'єв розглядав мовлення як діяльність, що формується у процесі комунікативної взаємодії та підпорядковується мотивам дитини. Ж. Піаже та Д. Ельконін підкреслювали взаємозв'язок розвитку мислення і мовлення, вказуючи, що засвоєння словника є наслідком активного пізнавального досвіду. Сучасні психолінгвістичні дослідження (Л. Калмикова, Т. Піроженко, О. Ушакова, С. Конопляста та ін.) акцентують увагу на ролі ігрової діяльності, мовленнєвого мовного середовища, емоційного контакту з дорослим та індивідуальних особливостей

дитини у формуванні лексичного запасу. У працях українських логопедів (Н. Гаврилова, В. Тарасун, Т. Філічева) описано типові труднощі у засвоєнні слів дошкільниками та методи корекційно-розвивальної роботи. Водночас недостатньо вивчено психолінгвістичні механізми переходу слів із пасивного словника до активного, а також умови, що сприяють самостійному мовленнєвому породженню дітей.

За узагальненням українських досліджень із дошкільної лінгводидактики, що спираються на напрацювання А. Богуш, зростання словникового запасу має нерівномірний, стрибкоподібний характер. Встановлено, що в середньому на 1 році життя дитина активно використовує близько 8–10 слів, у 1 рік 6 місяців – близько 39, у 2 роки – приблизно 300, у 3 роки 6 місяців – близько 1110, у 4 роки – орієнтовно 1900, а до 6 років обсяг активного та пасивного словника може досягати до 4000 одиниць.

Ці показники розглядаються як орієнтовні діапазони, що відображають типовий темп лексичного розвитку і можуть використовуватися для педагогічного планування та відстеження індивідуальної динаміки мовлення у дітей середнього дошкільного віку. (рис. 1)

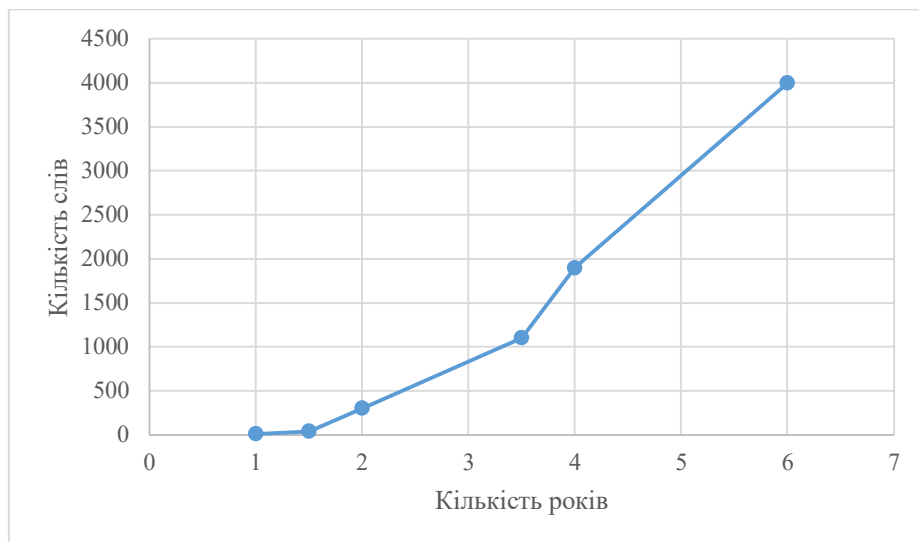

Рис. 1. Динаміка зростання обсягу словника у дошкільному віці

Поряд із кількістю, важлива якість словника. За даними української конференційної публікації (з аналізом дошкільного словника), у 4 роки структура лексики має приблизно такий розподіл: іменники – 50,2%; дієслова –

27,4%; прикметники – 11,8%; прислівники – 5,8%; числівники – 1,9%; сполучники – 1,2%; прийменники – 0,9%; вигуки/частки – 0,9%. Саме перевага іменників і дієслів пояснює стрімке розширення предметно-дійових зв'язків у цьому віці [1-2].

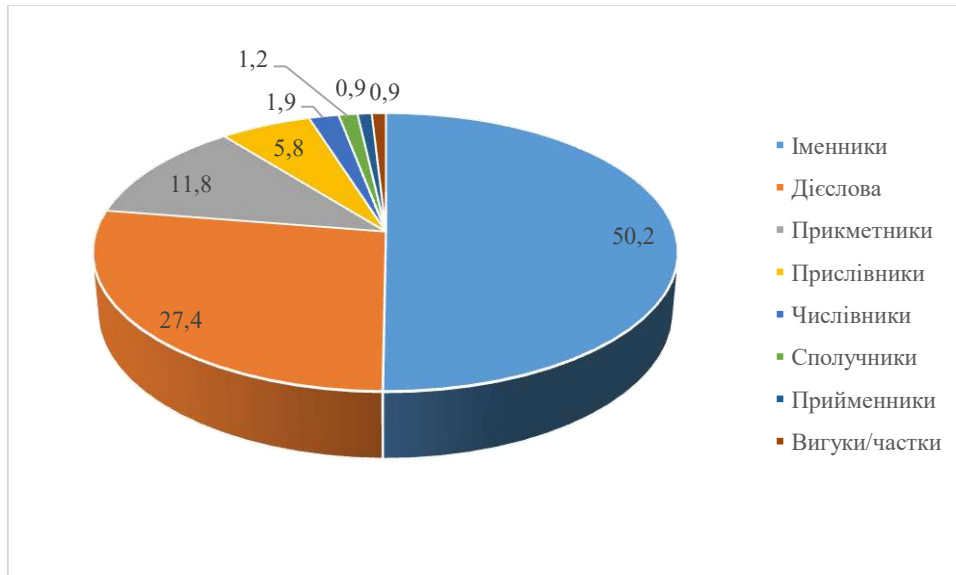

Рис. 2. Структура словника 4-річної дитини за частинами мови

Нова редакція Базового компонента дошкільної освіти (2021) розглядає мовлення як одну з провідних освітніх ліній і наголошує на цілісному підході: середовище, взаємодія, гра, діяльнісний формат, індивідуалізація. Для 4–5 років це означає: опора на ігрове спілкування, тематичні поля лексики (родина, побут, природа, емоції), інтегровані види діяльності (мовлення в русі, образотворчій і сюжетно-рольовій грі), системну роботу над узагальненнями та словотворчими моделями [4].

Українські методичні посібники фіксують три «вузькі місця» 4–5 років: [5]

- буквальне тлумачення слів і нерозуміння переносних значень;
- неточність лексико-семантичних відтінків (іхати/заїхати/приїхати);
- обмежений активний словник за відсутності регулярної комунікативної практики. Рекомендовані прийоми – контекстуалізація (слово в різних ситуаціях), синонімічні/антонімічні ряди, «тонкі» завдання на полісемію, словотворчі ігри (суфіксальні моделі), моделювання діалогів і рольових сценаріїв.

Окрема група прийомів – ігрові та предметно-практичні стратегії (лото з ознаками, класифікації «зайве слово», мовні квести, інсценізації): їхню результативність описано в українських психолого-педагогічних публікаціях про збагачення словника дошкільників.

Для оцінки пасивного/активного словника й відстеження приросту використовують:

- авторські карти спостережень і тематичні лексичні «сітки» (українські посібники з діагностики мовлення);
- локально модифіковані опитувальники типу MacArthur–Bates CDI (адаптовані/модифіковані у вітчизняних дослідженнях для оцінки імпресивного/експресивного мовлення).

У поєднанні ці засоби забезпечують надійну валідацію змін протягом семестру [3].

Отже, засвоєння словника у дітей середнього дошкільного віку має психолінгвістичний характер і визначається поєднанням мовленнєвого середовища, власного пізнавального досвіду та емоційної взаємодії з дорослими. У віці 4–5 років спостерігається інтенсивне зростання словникового запасу та поступове ускладнення семантичних зв'язків між словами.

Структура словника у цьому віці характеризується переважанням іменників і дієслів, що відображає предметно-дійову основу пізнання. Менша частка прикметників і прислівників пояснює труднощі в точному описі ознак та дій, що потребує спеціальної педагогічної підтримки.

Ефективному формуванню активного словника сприяють: різноманітні мовленнєві ситуації, ігрова діяльність, словотворчі вправи та комунікативна взаємодія. Перспективним напрямом подальшої роботи є вдосконалення методичних засобів актуалізації словника та розширення практик цілеспрямованого розвитку мовлення у дошкільних закладах.

Список використаних джерел

1. Березовська, І., Федорова, М. Особливості розвитку словника в дошкільному віці. *Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної*

конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (з міжнародною участю). Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 23-28.

2. Богуш, А.М., Гавриш, Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник. Київ: Вища шк., 2007. 542 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk727623.pdf> (дата звернення: 08.11.2025).

3. Калмикова, Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.

4. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція) : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 08.11.2025).

5. Федорова, М.А. Дошкільна лінгводидактика. Житомир, ФОП Левковець, 2022. 313 с.